

מי שיוצא לחופשות לא יכול להיות מנהיג בישראל

DOC 06252

עיצוב הישראליות

זאב צחור. ספרית ספיר, הוצאת עם עובד, 197 עמ', 79 שקלים

יחיעם ויץ

עיקר ספרו החדש של ההיסטוריון זאב צחור, נשיא מכללת ספיר בשדרות, הוא עיבוד מחודש של מאמריו הישנים. הנקודה המרכזית שהוא עוסק בה היא שאלת המנהיגות בתנועה הציונית ובמדינת ישראל, והוא בחר לבחון אותה דרך דיונו בשני מנהיגים מעצבים הקשורים בביוגרפיה המקצועית וגם האישית שלו. הראשון הוא זאב ז'בוטינסקי, שקשור לעצם שמו. אביו, שמואל וייס, שהיה חבר בית"ר ואצ"ל, העניק לבנו את שמו הפרטי של מייסד התנועה הרוויזיוניסטית שהלך לעולמו ב-1940.

צחור מציג שתי נקודות מרכזיות המאפיינות את ז'בוטינסקי כדי להבין את התנהלותו כמנהיג - שאלה שמטרידה אותו, אותי עצמי ובעצם את כל חוקרי הציונות. הנקודה הראשונה היתה העובדה שז'בוטינסקי היה כליל כישרונות. לתיאור יכולותיו האינטלקטואליות משתמש צחור במלים רמות ביותר: "אינטלקטואל מזהיר, סופר מחונן ומדינאי מבריק (...). איש מקסים השולט בשפות רבות, רגיש לניואנסים של תרבות, בעל ידע מעמיק בתחומים מגוונים" (עמ' 37). בגלריה של מנהיגי הציונות היתה אולי דמות אחת כישרונית כמותו אך שונה ממנו מכל שאר הבחינות - משה שרת. הנקודה השנייה היא שלמרות כל כישרונותיו, ז'בוטינסקי לא הגיע לכס המנהיגות של התנועה הציונית. כדי ללבן אותה מתייחס צחור לשתי תכונות שהניעו את ז'בוטינסקי. הראשונה היתה "התמסרותו המלאה לתנועה, עד כדי ביטול עצמיות" - הוא "השקיע בחיים הפוליטיים מאמץ אדיר". דוגמה לכך היא "מסע הבחירות המאומץ שערך בפולין לקראת הקונגרס הציוני ה-18 ב-1933"; הוא הקדיש ימים וליילות לשכנע את הבוחרים לתמוך בתנועתו. התכונה השנייה, שהיתה הפוכה לחלוטין מהראשונה, היא שהיו לו "פרקי חיים שבהם הסתלק מכל פעילות, ולזמן ממושך".

מעריציו ראו בכך תופעה שולית בחייו, מעין "מנוחת הלוחם", אך היא מעידה על פן מכריע בחייו ובאופיו: קוצר-רוחו כלפי העולם הפוליטי,

שהגיע מדי פעם לתחושת מיאוס. צחור קובע - אם כי חסידי ז'בוטינסקי ידחו זאת בשאט נפש - כי הפן הזה היה מאוד דומיננטי והשפיע עמוקות על אופי מנהיגותו. "ייתכן שכאן טמון ההסבר לכך שבעתות משבר - שלפעמים הן ההזדמנות הגדולה של תנועת אופוזיציה לחולל מהפך - ז'בוטינסקי מאס בפוליטיקה, איבד עניין ויותר מלכתחילה ובידעין על הסיכוי לנצל את המשבר לקידום תנועתו ורעיונותיו" (עמ' 39).

הדוגמה החשובה והמובהקת לכך היא התנהלותו בימי המשבר שהתחולל בקונגרס הציוני הי"ז, שהתקיים ב-1931. סיפור הקונגרס היה דרמטי: נשיא התנועה, חיים ויצמן, נאלץ להתפטר מתפקידו והמצב הזה העניק לז'בוטינסקי ולתנועתו סיכוי סביר להיות "הכוח החשוב בהנהלה הציונית החדשה". תנאי, התנועה הרביזיוניסטית, שהוקמה רק שש שנים קודם לכן (ב-1925), הגיעה לקונגרס ככוח פוליטי משמעותי, שהיה יכול להיות מרכיב מרכזי בקואליציה חדשה, יחד עם המזרחי והציונים הכלליים ב' (פלג של הציונות הכללית שנטה לרביזיוניסטים).

להערכת צחור, לא היה לז'בוטינסקי סיכוי גדול להחליף את ויצמן כנשיא התנועה, אך בהחלט היה לו סיכוי סביר להיות האיש הדומיננטי בקואליציה העתידית. והנה, במקום לעשות הכל כדי לממש את ההזדמנות הנדירה הזאת, הוא דחה אותה בבוז וביהירות מסוימת. הוא "התנגד לרעיונות הפשרה ולקווי

יסוד משותפים - תנאי לקואליציה. עוד קודם לכן הגדיר את צירי הקונגרס הציוני 'חמש מאות ראשי צאן מרימי ידי'. אחד מרגעי השיא היה כאשר צירי הקונגרס דחו את קביעתו כי "המטרה הסופית" של התנועה הציונית היא "הכרזת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל". הוא טיפס "על כסאו, קרע את כרטיס הציר שלו, השליך את הקרעים לעבר הצירים והכריז, 'זה לא קונגרס ציוני', ויצא בהפגנתיות מן האולם" (עמ' 41).

חלק מחבריו הגיעו למסקנה העגומה שהוא כלל אינו רוצה לעמוד בראש תנועה לאומית גדולה, "אלא מעדיף את תפקיד המתריע בשער". צחור מקבל זאת. הוא טוען שעמדת ז'בוטינסקי, "הכל או לא כלום", שהיתה יותר נפשית מפוליטית, באה לידי ביטוי בצמתים נוספים בחייו, כמו ב"פרישתו הרועמת מן ההנהלה הציונית ב-1922 בעקבות הספר הלבן". הוא עצמו ותנועתו שילמו על כך מחיר כבד, שכן "בחיים הפוליטיים גורלו של 'הכל או לא כלום' הוא לא כלום".

המנהיג השני שבו עוסק צחור הוא דוד בן-גוריון, שגם אליו היה קשור באופן אישי: הוא שימש מזכירו האישי האחרון של בן-גוריון בערוב ימיו. בן-גוריון של צחור שונה מז'בוטינסקי משתי בחינות. הראשונה היא שהוא לא היה "כוכב שביט" שזרח בשמי הציונות והיישוב, אלא "מסלול צמיחתו היה אטי ורב-מכשולים". למעמדו כמנהיג אולטימטיבי הגיע כשהיה בן יותר מששים, גיל שז'בוטינסקי כבר היה בו בעולם שכולו טוב. בדרכו לפסגת הפירמידה הפוליטית הוא דרך על לא מעט גוויות פוליטיות - כמו חיים ויצמן, שהדחתו מתפקידו בקונגרס הציוני הכ"ב (דצמבר 1946) היתה תנאי מרכזי לעליית בן-גוריון.

פה אפשר לערוך השוואה מעניינת בינו לבין ז'בוטינסקי. בהדחה הראשונה של ויצמן עשה ז'בוטינסקי הכל כדי לא למלא את החלל הריק שוויצמן השאיר. לעומתו, בן-גוריון חולל את ההדחה השנייה גם כדי למלא מיד את החלל הריק של הנשיא המודח. במידה רבה אפשר לאפיין פה את ז'בוטינסקי כילד מפונק הדוחה הזד-מנויות בגלל גחמותיו, ואת בן-גוריון כפועל שחור הנאחז בידיו ובשיניו בהזדמנות הראשונה שנקרתה על דרכו.

הנקודה השנייה היא, כי "בן-גוריון העיד על עצמו שהוא 'איש של מלאכה אחת'". לקביעה זו יש שתי משמעויות. הראשונה היא שהוא "היה איש של רעיון אחד: רעיון הגאולה", שכל "המלאכות שעסק

על ההשוואה בין דוד בן-גוריון וזאב ז'בוטינסקי בספרו החדש של זאב צחור

בחינת נקודות אלה מובילה למסקנה מפתיעה: בנקודות אחדות דמה בן-גוריון יותר ליורשו של ז'בוטינסקי בהנהגת התנועה הרביזיוניסטית - מנחם בגין - מאשר לז'בוטינסקי עצמו. כמו בן-גוריון, גם בגין עשה שימוש בכלי ההתפטרות מראשות מפלגתו כנשק פוליטי להבסת יריביו - כמו במאבקו המר עם שמואל תמיר ב-1966. ושוב, כמו בגין, עולמו של בן-גוריון היה כולו פוליטי. לשניהם היתה אותה יכולת מיוחדת שהעלתה אותם לשלטון. העובדה שלז'בוטינסקי היה עולם מעבר לפוליטיקה היתה ככל הנראה מקור עוצמתו וחולשתו. כאישיות פוליטית הוא היה דמות חלשה, שכן לא היה מסוגל להקדיש את כולו לחתירה לפסגה. ברל כצנלסון, שראה אותו בלונדון ב-1939, תיאר אותו בצבעים קודרים: מהגר, דמות תלושה.

הדוגמה הבאה, הקשורה לקודמת, היא מקום ההתפטרות בעולמם. בן-גוריון התפטר עשרות פעמים - גם בשיא מלחמת העצמאות - כהפגנת כוח במסגרת מאבקי עם עמיתיו ויריביו. ז'בוטינסקי לעומת זאת פרש בטריות דלת רועמת כדי להתכנס "בתוך עצמו (...). עד להסתלקות הבאה". דוגמה נוספת היא יחסם לתרבות. בן-גוריון לא כתב מחזות או תירגם שירים כמו ז'בוטינסקי, ויחסו לתרבות היה במידה מסוימת אינסטרומנטלי, כעוד כלי ב"עבודת הקודש" של גאולת המדינה וחברתה. אצל ז'בוטינסקי קי היתה התרבות שוות-ערך לפוליטיקה - גם כחלופה לה זגם כמקלט מפניה.

בהן, וכל התוכניות והרעיונות שהתמסר להם היו כפופים לרעיון האחד". השנייה היא שהוא היה איש פוליטי בכל רמ"ח אבריו בכל שנות חייו הארוכות. בחיים הציבוריים הוא נשא בתפקידים מחייבים - מזכיר ההסתדרות, יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית וראש ממשלת ישראל הראשון - וכל מעשיו נעשו בתוך מסגרת פעילותו הפוליטית ולא תוך פריצת המסגרת, כפי שנהג ז'בוטינסקי.

דוגמה טובה לכך היא יחסו לחופשה: הוא הרשה לעצמו לעשות אתנחתא רק כשהיה בן כמעט שבעים, אחרי שנים ארוכות ורוויות אחריות ומתח בלתי נסבל. חופשה זו היתה קצרה - כשנה אחת - וגם במהלכה היה מעורב בפוליטיקה עד צווארו. חופשותיו של ז'בוטינסקי היו מאוד ארוכות, וזאת כדי לשבור את המסגרת ולא במסגרת פעילותו.